

La Svizra en il 21avel tschientaner

Reponderar ils fundament confederal

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **In avdant da Winterthur, sisavla vischnanca svizra areguard la cifra da populaziun, ha punctuà ina giada che lezza citad saja la pli impurtanta tranter Turitg e Minca. L'antic Vitodurum era situà sin la via che colliava Aventicum (oz Avenches/VD) e Raurica (oz Augst/BL), en la provinza romana da Gallia Belgica, cun la citad retica da Brigantium (oz Bregenz/Vorarlberg).** Er oz para Winterthur, sco center cultural, da colliar spiertalmain regiuns differentas d'in medem pajais, en quest cas la Svizra. 2006 e puspè 2008 ha la gruppa da Winterthur da la Nova societad helvetica (NSH) ed il tom usità d'annalas da questa uniun civica. Titel e cuntegn resguardan ils quatter linguatgs nazionalis; en il volum da 2007/2008 (1) ha Gion Antoni Derungs, anteriur secretari general da la Lia Rumantscha, scrit sia contribuziun per rumantsch e tudestg, e mintgin da tschels 27 essays è cumpletà d'ina resumaziun rumantscha. Lez volum è entitulà: «Reponderar ils fundament»; manegiads en s'encliegia ils fundament spiertals da la Svizra. Il purtret da la cuverta mussa «il cumbat cunter l'inundaziun da l'En a Susch 2005» cun in chavattera da Zernez che porta l'inscripziun «Engiadina Recycling», pia linguatg local e linguatg mundial. I suonda entginas ivettas ord quella publicaziun multifara.

Proteger rumantsch e talian

Gnanc in onn suenter la memorabla votaziun chantunala dals 17 da zercladur 2007 ha Derungs deditgà in essai ordvart instructiv al dretg grischun da linguas ed a sia genesis: «Il rumantsch è in element da l'identitad svizra, (...) ma fa la retirada dapi duamilli onns; (...) ses territori d'origin ha sa reduci e sa reducescha vinavant (...). Pir 1996 (...) ha la confederaziun, revevend ses artitgel costituziunali da linguatgs, (...) designà il rumantsch sco parzialmain uffizial. En la costituziun federala da 2000 prescriuva l'artitgel 80 da linguatgs, oramai cumpletà, ch'ils chantuns plurilingus respectian la composiziun linguistica tradiziunala da las regiuns plurilinguas e resguardian las minoritads linguistics eradas» (pp. 185–186). 2003 ha era noss chantun sa dà ina costituziun nova che prescriuva medemamain ad el sez ed a sias vischnancas «da sustegnair il rumantsch e talian, da prender las mesiras necessarias per als mantegnair e promover, da respectar l'atgna composiziun linguistica tradiziunala e da resguardar las minoritads linguistics eradas» (p. 186). Cun la lescha da linguas vul pia il chantun realisar las finamiras costituziunales en chausa, «reglar il diever dals linguatgs d'uffizi e da scola, fixar princips per scumpartir las vischnancas tenor intschess linguistics, stgaffir las premissas per in institut da plurilinguitad (...) e rinforzar la trilinguitad (...). Tenor l'art. 3 da la costituziun chantunala duain las vischnancas ed ils circuits fixar lur linguatgs d'uffizi e da scola en cooperaziun cun il chantun» (pp. 186–187). Ma cun passa 3700 sutscritziuns han ins pretais in referendum encunter la lescha da linguatgs: «L'opposiziun criticava che la lescha prescriuva da manar la tractativa principala avant dretgira en il linguatg da la persuna citada (...). En Grischun datti tendenzas che han mo en mira d'impedir ch'il chantun cuntanschia ina lescha da proteziun per las minoritads linguistics (...). Schizunt ils adversaris ils pli radicals da la lescha sa stentavan adina puspè da citar il motto da la trilinguitad grischuna; quai han ins lura demaschà sco nunsincer» (pp. 189–190). Ussa vul ins far entrar en la regenza chantunala ina manadra da lezza campagna cunter la lescha. Questa prescriuva plinavant da «promover l'encliegia tranter las cuminanzas linguistics, ma era da rinforzar la bilinguitad e plurilinguitad» (p. 191). En quest senn fissi bun da far chapir a la maioritad che las minoritads astgan pretender proteziun e promozion.

Ina funtauna d'armonia tranter culturas

«La Svizra federala na resulta betg da las quatter culturas autoctonas che vivan sin ses intschess. Ils chantuns l'han creada per sa gidar in l'auter, cunzunt encunter las smanatschas che vegnivan d'ordaifer. Oramai ch'ellas diminueschan, vegn il pluralissem svizzer adina pli essenzial per sia identitad, tant pli ch'el avra vastas vias vers il mund. Il scriptur tessinais Giovanni Laini, gia avant decennis, resguardava la Svizra sco in lieu nua che culturas fritgaivlas han chattà ina furma da vita cuminaivla e s'enritgeschan vicendaivlamain» (p. 181). Laini punctuescha: «Ils linguatgs n'èn betg mo meds externs, fenomen casuals, incidents passagers; i èn funtaunas da patratg e d'elevaziun» (p. 181). La redacziun da la NSH commentescha: «La missiun da la Svizra n'è betg mo da mitgjar la collisiun tranter il patratg franzos ed il tudestg. Ins n'astga betg restrenscher la vocaziun profunda dal pajais ignorond la cultura taliana» (p. 183). Quai manegiava era Jean Rodolphe von Salis (1901–1996): «Sch'ins mussa a mintga scolar l'istorgia da las guerras en l'Italia e la relevanza da las battaglias da Pavia e Marignano, na vesa nagin impediment per raquintar al medem scolar dals gronds architectes tessinais; quests, tenor in expert, han bajegia la mesadad da Roma' e relaschà fastiz da lur talent enfin a Moscau (...) e St. Petersburg. Purtrete da quels monuments renumads, tranter ils pli bels da l'architectura taliana, savessan ornar noss cudeschs d'istorgia e mez d'instrucziun» (2). Roberto Bernhard, schefredactor da «Reponderar ils fundament», deditgescha in artitgel a l'identitad romanda. Fin a la segunda mesadad dal tschientaner passà manegiav'ins plitost ch'i na dettia vairamain nagina «Romandia». Ma essays d'Ernest Weibel (1997) e cunzunt da Christophe Büchi (2000; v. La Quotidiana dals 8 da november 2000) han mussà ch'il «resvegl general da las regiuns ed il nazionalissem etnic tutgan era la Svizra e s'uneschan a l'influenza da medias che superan oramai ils cunfins chantunals» (p. 48). Bernhard citescha in essai da Jean-Pierre Felber publicità 2006: «La Svizra romanda è pli ch'ina regiun svizra nua ch'ins discorra franzos; ella è atgnamain ina regiun oriundamain celtica che cuntinuescha directamain l'Helvezia (...). La Romandia è restada politicamain ordaifer la Frantscha e linguisticamain ordaifer il rest da la Svizra. Istorcamain ha'la sia atgna identitad; ella ha mantegnì sia cultura ertada e sa perquai far part da la Svizra pluriculturala» (p. 49). Bernhard: «L'ovra [da Felber] fa endament che la Romandia facheva part da l'Imperi roman tudestg e betg da la Frantscha roiala» (p. 51). Bernhard na resguarda betg mo las culturas autoctonas, mabain era quella dals umans immigrads, adina pli numerus en noss tschientaner da globalisaziun. En quest regard «basegn'ins ina politica rigurusa d'integrasiun. Da quai, tenor l'advocata tircatudestga Seyran Ates, duai resular ina 'pluricultura individuala', sur ils cunfins culturals, che pussibiliteschia da chapir meglier tschellas culturas e da vesair l'atgna pli objectivamain» (p. 171). Il schefredactor menziuna l'exempel da la matura bilingua en Svizra, citond in rapport publicità il 9 da matg 2007 en La Quotidiana.

Tge munta «helvetissem»?

Bernhard ha deditgà ina contribuziun relevanta er a quel moviment «helvetist» che ha dà ses num a la NSH. Questa «ha surpiglià il num da quella Societad helvetica che ha lavurà da 1761 a 1858 per stgaffir ina Svizra conforma al temp. Ses commembers eran las personalitads las pli competentas da lezza giada, restadas en l'istorgia sco represchentants dal moviment 'helvetist'. Pauc avant l'emprima guerra mundiala, han ins sentì ch'ins duaja rinforzar il liom federal. La NSH han pia 'neohelvetists' fundà 1914. Lur finamira era parzialmain inclinada vers in conservatissem nazional. Ma gia in onn pli tard ha lur patratg

sa transformà en in senn cleramain avanzà. Pli tard ha la malizia dal temp obligà la NSH a vegnir in center da resistenza spiertala cunter il totalitarissem. Suenter la segunda guerra mundiala ha la Svizra però stuì reponderar sia posiziun tranter tschellas nazions. Era quai era helvetissem en in senn schlargià (...). L'ierta da la tradiziun constanta da l'helvetissem oblighescha da far dapli sche la Svizra sa chatta en crisa. Lura basegni ina decisiun valurusa ed ina devisa istorica» (p. 79). L'autur numna curtamain talas uras dal destin. L'emprima saja stà il clom d'alarm da Carl Spitteler (1845–1924) ils 14 da december 1914 a Turitg: «Unser Schweizer Standpunkt». L'istoricher grischun Peter Metz punctuescha che Leonhard Ragaz (1868–1945), lezza giada professor da teologia a Turitg «haja scrit sco in dals emprims, gia en avust 1914, ch'ils Svizzers duajan (...) s'occupar da lur destin cuminaivel e cumbatter il privel e la culpa da quest mund, ponderond in puntg da vista exclusivamain svizzer» (3). Sco segunda manifestaziun d'helvetissem numna Bernhard il «gea» dal pievel (416 870 vuschs encunter 323 719) e dals chantuns (11½ encunter 10½) a la Societad da las nazions, ils 16 da matg 1920, era qua grazia ad in Grischun prominent, l'anteriur cuss. fed. Felix Calonder (1863–1952). Lura vegn l'avertiment da cuss. fed. Hermann Oprecht (1882–1940) en mars 1939, gist suenter l'annexiun dals pajais tschecs tras la Germania: «Sch'insatgi atatga nossa independenza, sto'l quintar cun la guerra». Sco quarta «ura dal destin» numna Bernhard «la protesta da 1942» (p. 77), pia il «na» da pliras personalitads a la refusaziun federala da reconoscher ils gidieus tudestgs sco fugitivs; la NSH per exempel ha fatg publicitar en la pressa ina declaraziun dals 26 da settember 1942 per «ina pratica generusa dal dretg d'asil, spzialmain ina definiziun actualisada da la noziun da fugitiv politic» (4).

Chantuns precursors enturn in lai

L'helvetissem vul stgaffir ina Svizra conforma al temp. Efficazia en quest senn è la cooperaziun transconfinala enturn il Lai da Constanza, descritta a moda pervasiva da cuss. gov. Karin Keller-Sutter (S. Gagl): «Gia 1972 han ils chantuns e stadis federativs situads enturn il Lai da Constanza senti ch'i stuevan cooperar. Be ensem pudev'ins schubregiar lez enorm auaduir. Ins ha pia fundà ina Conferenza internaziunala dal Lai da Constanza (CILC) cun il Baden-Württemberg, ils chantuns Son Gagl e Turgovia, la Baviera ed il Vorarlberg. Ils dus Appenzels e Schaffusa han aderì 1993, il Liechtenstein e Turitg 1998. Quai è tant meglier perquai che tuts quels stadis han structures analogas ed èn adisads d'agir senza bleras formalitads. Sin stgalim da las polizias coopereschan els oz dapli ch'ils commembers da l'Uniu europeica (UE); la cooperaziun pertutga era l'ecologia, ils transports publics – cun success sensaziunals e forsa unics en il mund – ils emprendissadis, ils studis universitaris euv. La Cilc fa era part dals programs 'Interreg' da l'UE, cumpigliand in intschess anc pli vast. Enturn la Cilc è naschida in'entira rait da contacts e collavraziuns che surlevgian la vita cuminaivla en la regiun. Lez success vegnan publicitads a moda chapibla; quai è impurtant pervi da la sceptica che prevala sin la riva svizra dal lai, uschia vegn la populaziun infurmada davart ils gronds avantatgs da las cunvegns transcunfinalas. Igl è savens pli lev d'acceptar decisiuns d'autoritads regionalas che decreti d'ina chapitala lontana u schizunt da Bruxelles. L'exempel da la cooperaziun enturn il Lai da Constanza merita de vegnir imità» (p. 160). Son Gagl ha mussà ses spiert da pionier en in'autra domena memia savens tashentada, numnadamain cunter la violenza chasauna. L'assassinat d'in magister avant onns, tras in bab immigrà che violava sia atgna figlia, ha scurlatà la citad da Vadian e stimulà las autoritads a prender mesiras radicalas. Sbandi dal domicil chasaun – almain ad interim – vegn oramai il

partenari violent, uschè che l'unfrenda na sto pli tschertgar asil en ina chasa da femnas. Er auters chantuns, sco er il Vorarlberg limitrof, èn ids questa via penala, ma Son Gagl è stà pionier.

Adattar la purschida a las culturas da l'immigrazion

Autras contribuziuns da «Reponderar ils fundament» tractan in problem tipic da noss 21avel tschientaner tempriv, numnadamain l'integrasiun dals umans da religiun islamica immigrads en Svizra e da lur uffants. Aifer paucs onns vegnan lur cuminanzas a cuntanscher la cifra cumplexiva d'in mez milliun olmas. Fin ussa n'avainsa betg fatg en chausa ils sbagls d'auters pajais europeics. Nus n'essan betg centralisads sco ils Franzos, n'avain betg ils sentiments d'inferiuradad nazionala che mudregian ils Tudestgs e na pratigain ni l'anarchissem dals Talians ni la toleranza indifferenta dals Englais. Ma sbagls fashains en mintga cas. Ins duai pia prevegnir. La NSH da Winterthur ha dà il pled a Beda Meier (Son Gagl), schef dal Post chantunale da coordinaziun per l'integrasiun. Er en quest champ ha il chantun dals trais lais surpiglià la rolla da pionier, cunzunt areguard umans che derivan da Turchia u da la Peninsla balcanica. «Nossa entira populaziun finanziescha bibliotecas popularas e posts da cussegliazion per mammas e geniturs. Ma lez vegnan frequentads mo darar da persunas immigradas. Talas instituziuns duain pia resguardar la nova complexitad da nosta societad, per exempel grazia a traducturas e cussegliazion cun ragischs culturalas che facilitegian il contact cun quella da las gruppas immigradas. En il chantun Son Gagl han ins notà che quai stimulescha persunas d'autra cultura da sa far cussegljar da tals posts per lur uffants pitschens. Cur che lez esters han emprèdi a sa fidar, fani diever era d'autras instituziuns, sco bibliotecas e ludotecas, e sa famigliariseschan cun las autoritads e la magistraglia; la finala hani tschaffen d'emprèdi in da noss linguatgs nazionalis. Il giavisch da dar il bainstar basignavel a lur uffants als motivescha da s'integrar en la societad svizra. Ma quai gratgia mo sche las autoritads ed instituziuns indigenas als porschan il maun» (p. 180).

L'integrasiun dals muslims pertutga domaduas varts

L'islamolog Beat Stauffer (Basilea) examinescha dumondas fundamentalas: «L'integrasiun da muslims è ina da las grondas sfidas che sa preschentan a la Svizra, gist sco a tschels pajais europeics» (p. 203). L'autur numna indizis che dattan da patratg: «Tar tschertas cuminanzas islamicas notesch'ins la tendenza da viver en in mund serrà (...). L'islamissem, q. v. d. l'ideologia fundamentalista da l'islam, dominescha populaziuns stuschadas a l'ur u che crajan ch'ins las stauschia là. Plinavant vegn ina part dals muslims en l'Europa adina pli radicala. Quai mussa per exempel il cas da medias smanatschadas u taxadas d'islamofobia u da razzissem perquai ch'i crititgeschan tschertas tenutas islamicas. I dat era da patratg ch'insaquants derschaders europeans han carti da stuaier resguardar la 'sharia'. Da l'autra vart enconusch'ins intellectuals islamics che sa distanzieschan da l'islamissem e sa decleran inquieti perquai che la differenza tranter lezza ideologia e l'islam vegnia adina pli embrugliada. Els ans adverteschan encunter in multiculturalissem senza vistas, cussegliond da defender nossas atgnas valurs e relevond che l'islam en l'Europa duaja s'adattar a lezzas (...). Ma i fa vairamain basegn da transmetter las valurs fundamentalas da nosta societad secularisada e pluralistica als muslims immigrads. Ins duai far valair senza retegientscha il senn da quella valurs. Per cuntanscher ils muslims pauc scolads, basegnainsa mediatur spezialisads. Plinavant duainsa procurar per ina scolaziun svizra dals docents da religiun e dals uschedits 'imams'. Dentant stuainsa chapir che l'integrasiun basegna in clima favuravel.

Quels Svizzers che derasan l'ostilitad cunter ils muslims gidan al svilup da quella 'societad parallela' ch'ils medems politichers crititgeschan sco privlusa» (p. 211). Manegiads èn per exempel ils promoturs d'in iniziativa costituziunala federala che vul scumandar la construcziun da minarets. Qua replitgescha Stéphane Lathion (Universitad da Friburg), president da la Gruppa da perscrutaziun davart l'islam en Svizra: «Minarets datti gia en Svizra; la populaziun islamica è creschida ferm en ils davos onns ed astga pretender lieus da cult pli adattads. Lura vegn ins ad examinar las dumondas urbanisticas ed architecturalas, sco per mintga auter bajetg public u privat. In scumond da princip manass mo a tissientar inutilmain las relaziuns gia grevas tranter ils muslims e tschels (...). La pretensiu d'eriger minarets novs san ins (...) chapir sco la voluntad dals muslims da s'integrar en in pajais ch'è vegnì lur pajais, ed il mussament ch'i sa sentan bain e giavisch d'urar en relaziuns [ch'i resguardian sco] degnas, respectond la legislaziun svizra» (pp. 196–197).

Scienza senza conscienza

Winterthur è in center cultural per citads e vitgs da quatter chantuns svizzers. 2007 ha la Scola auta populara turitgaisa, concentrond sia spierta, renunzià a porscher curs a Winterthur. Gliedud da la regiun ha lura fundà ina Scola auta populara da Winterthur e conturns. Il pled d'avertura ha fatg Richard R. Ernst (Winterthur), premi Nobel da chemia, ils 26 d'october 2007. «Reponderar ils fundament» cuntogna la quintesenza dal discurs, entitulà: «Nossa responsabladad per segirar la qualitat da vita» (pp. 83–93). Ernst exprima dus patratgs fundamentals: «L'interdependenza e las cundiziuns da basa èn vegnidas blier pli cumplitgadas e pretendan ina vita pli conscienza che mai. Per satisfar a nosta responsabladad, stuainsa da cuntin ans scolar vinavant e slargiar noss orizonts. Quai dat ina relevanza centrala al cumbat encunter l'egoissem senza resguard e l'engurdientscha bornada che smanatschan ils fundament da nosta vita (...). La proxima generaziun (...) vegn confruntada cun la realitad brutala da resursas limitadas, d'in clima ruina a moda duraivla, d'in'aua mancanta, d'in terren steril e d'ina societad instabila da duas classes ch'ins sa regnair en urden mo cun la polizia (...). In princip savessan nus anc retegnaier la catastrofa cun esser unids ed ans associar per manar dapli responsabladad en nosta societad empè dal surdiever e da las stuccas» (pp. 83–84). L'oratur punctuescha: «Ina libertad che resulta dal senn da l'atgna responsabladad maina ad in vair umanissem, a la stabilitad ed a ina visiun positiva da l'agen futur» (p. 87). Ernst manegia che la Svizra duaja surpigliar ina part da responsabladad per il svilup da l'Europa, en il spiert da questa sentenza formulada gia 1932 en ina brev d'Albert Einstein (1879–1955): «La segirtad internaziunala pretend ch'ils stadis renunzian senza cundiziuns ad ina part da lur libertad d'acziun, pia da lur suveranitat» (cità p. 87). L'oratur concluda: «Per segirar in avegnir cun qualitat da vita, n'astga l'educaziun, cunzunt quella da nivel universitari, betg pli sa limitar a transmetter savida; oramai duai ella musar a la giuventetgna er in'etica orientada vers il bain cuminaivel da la carstgaunadad, pia in altruissem activ» (p. 93). Ernst citescha il scriptur franzos François Rabelais († 1553): «Scienza senza conscienza corruppa mo l'olma» (p. 92).

1) Neue Helvetische Gesellschaft/Treffpunkt Schweiz, Gruppe Winterthur (ed.), Wenn's an die Fundamente geht. Réviser les fondements. Rivistare i fondamenti. Reponderar ils fundament. Turitg e Cuira (Rüegger, ISBN 978-3-7253-0892-4) 2008.
2) J. R. von Salis, Schwirige Schweiz. Turitg (Orell Füßli) 1968, p. 58.
3) Peter Metz, Geschichte des Kantons Graubünden. Tom 3. Cuira (Calven, ISBN 3-905261 03 0) 1993, pp. 17–18.
4) Cità en: Alfred Hässler, Das Boot ist voll. 9avla ediziun. Turitg (Pendo, ISBN 3 85 842 238 X) 1992, p. 154.